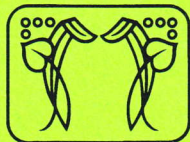

LEUSDERHEIDE EN DE STOMPERT

VERSLAG LOKATIE-ONDERZOEK EN OOGST VAN WINTEREIKEN

N.C.M. Maes

Ekologisch Adviesburo Maes
Utrecht

VOORWOORD

Uit verschillende studies is gebleken dat op de Leusderheide en De Stompert oude bosrelicten met eikestrubben voorkomen. Beide gebieden zijn in gebruik als militair oefenterrein en in beheer bij de Heidemij. Opmerkelijk is daarbij de aanwezigheid van de Wintereik, die in ons land zeldzaam is en slechts spaarzaam wordt aangeplant. In het kader van herinrichting en heraanplant van de Leusderheide kwam de wens naar voren om meer inzicht te krijgen in de oorspronkelijkheid van deze eiken en de mogelijkheid om daarvan eikels te oogsten en bij heraanplant te benutten. Na overleg tussen het Ministerie van Defensie (dhr. Ing. R. J. Dregmans) en de Heidemij (dhr. Ing. J. Riemens) is opdracht gegeven aan het Ekologisch Adviesburo Maes een onderzoek in te stellen naar het inheems karakter van de eiken en de oogstbaarheid. Op grond daarvan is een oogst- en kweekprogramma in 1993 uitgevoerd door de Fa. Linnaeus in de Bilt (dhr. W. G. van Garderen).

Drs N.C.M. Maes
Utrecht.
December 1993.

Karakteriek verspreid groeiende strubben van Winter- en Zomereik op de Leusderheide. Op de voorgrond Adelaarsvaren

VOORWOORD

Uit verschillende studies is gebleken dat op de Leusderheide en De Stompert oude bosrelicten met eikestrubben voorkomen. Beide gebieden zijn in gebruik als militair oefenterrein en in beheer bij de Heidemij. Opmerkelijk is daarbij de aanwezigheid van de Wintereik, die in ons land zeldzaam is en slechts spaarzaam wordt aangeplant. In het kader van herinrichting en heraanplant van de Leusderheide kwam de wens naar voren om meer inzicht te krijgen in de oorspronkelijkheid van deze eiken en de mogelijkheid om daarvan eikels te oogsten en bij heraanplant te benutten. Na overleg tussen het Ministerie van Defensie (dhr. Ing. R. J. Dregmans) en de Heidemij (dhr. Ing. J. Riemens) is opdracht gegeven aan het Ekologisch Adviesburo Maes een onderzoek in te stellen naar het inheems karakter van de eiken en de oogstbaarheid. Op grond daarvan is een oogst- en kweekprogramma in 1993 uitgevoerd door de Fa. Linnaeus in de Bilt (dhr. W. G. van Garderen).

Drs N.C.M. Maes
Utrecht.
December 1993.

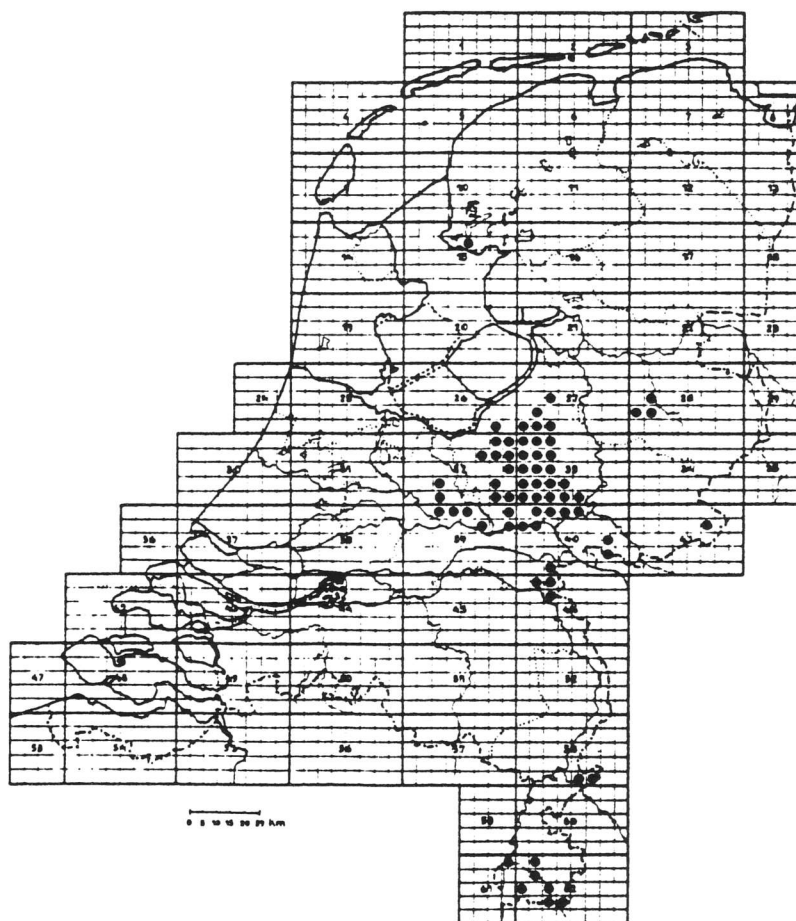

Karakteriek verspreid groeiende strubben van Winter- en Zomereik op de Leusderheide. Op de voorgrond Adelaarsvaren

1. INLEIDING

In ons land is de belangstelling voor de Wintereik (*Quercus petraea*) sterk toegenomen. Deze interesse hangt zowel samen met de wens naar grotere variatie in het plantsortiment als naar gebruik van inheems plantmateriaal. Vanwege het grote economische belang is er in het verleden veel import geweest van eiken. De herkomst van de toegepaste eiken is in de meeste gevallen uit het buitenland of van onbekende herkomst. Wel zijn er een aantal selectie-opstanden van de Zomereik (*Quercus robur*), maar ook daarvan is de oorspronkelijke herkomst niet bekend. Van de Wintereik bestaan geen selectieopstanden.

De Wintereik wordt weinig aangeplant en de bekende groeiplaatsen in ons land duiden doorgaans op oude bosplaatsen. Die komen onder meer voor op de Veluwe, in de Achterhoek rond Winterswijk, op de Heuvelrug, het Meijnweggebied in Midden-Limburg en in Zuid-Limburg. Deze oude Wintereikgroeiplaatsen zijn meestal gemengd met Zomereik en kruisingen. Deze laatste kunnen eveneens op zulke groeiplaatsen als oorspronkelijk inheems beschouwd worden.

Verspreiding van autochtone Wintereiken.
Uit: Prins, Maes en Smit, 1993.

Inheemse eiken zijn in het verleden veel geëxploiteerd als hakhout of als opgaande bomen in middenbostypen. Het hakhout had vooral brandhout en schorswinning, t.b.v. de leerlooierij, als produkten. Bij hakhoutbeheer wordt het hout om de 3 à 4 jaar teruggezet. Hierdoor ontstaat een karakteristieke stoofvorm, ook stobbe of strubbe genoemd. Na eeuwen van hakhoutbeheer, kunnen er strubben ontstaan van enorme omvang met doorsneden van 2 meter en zelfs meer. Als de kern wegrot of overstoven raakt, ontstaat er een kring van bomen. De stammen zelf hebben vaak een grillige vorm waarvan de oorzaak nog niet geheel is opgehelderd. Als verklaring wordt wel genoemd dat in dergelijke eikenpopulaties de rechte bomen eerder geoogst zijn. Waarschijnlijker lijkt het de oorzaak te zoeken in effecten van het hakbeheer zelf in combinatie met effecten van dierenvraat.

Ook vanouds zal de Wintereik minder algemeen zijn geweest dan de Zomereik. Nederland ligt voor de Wintereik in het noordwestelijk grensgebied van zijn verspreidingsareaal. Vermoedelijk zijn de kleinere eikels en het minder frequent voorkomen van goede mastjaren de belangrijkste redenen van de achtergang van de Winter-eik.

2. ONDERSCHIED

De Wintereik is goed te onderscheiden van de Zomereik. Lastiger is het voorkomen van kruisingen en terugkruisingen, waardoor er binnen Wintereikpopulaties vaak allerlei overgangen zijn te vinden. Dit kan als een natuurlijk verschijnsel beschouwd worden. De kruisingen zijn even vitaal en leveren een uitstekende houtkwaliteit op.

De Wintereik is het gemakkelijkst van de Zomereik te onderscheiden door de zittende eikels, die ook wat kleiner en ronder zijn en in trosjes bijeen hangen. Het blad is duidelijk gesteeld en heeft een wat regelmatig ingesneden rand en meer of minder wigvormige voet. De onderzijde van het blad is behaard met sterharen. Die beharing kan het gehele bladoppervlak bedekken maar ook beperkt zijn tot de omgeving van de hoofdnerf. De schors van de stam is regelmatig dan die van de Zomereik. Bij de kruising (*Quercus x rosacea*) komen de genoemde kenmerken in alle overgangen voor.

3. GROEIPLAATS

De Wintereik komt grotendeels op vergelijkbare groeiplaatsen voor als de Zomereik, maar is toch kritischer. Natte plaatsen waar de Zomereik nog prima kan gedijen worden beslist gemeden en te arme bodems zijn eveneens ongeschikt. Zomereiken komen nog wel in stuifzandgebieden voor. Als Wintereiken in stuifzand voorkomen betreft het overstuiving van leemachtige of fijnzandige bodem. De Wintereik geldt als schaduwtoleranter dan de Zomereik.

4. BETEKENIS VAN INHEEMSE WINTEREIK

Veel inheemse boom- en struiksoorten zijn in ons land, en ook in de omliggende landen zeldzaam geworden. Een aantal soorten zijn zelfs uitgestorven of ernstig bedreigd. Uit oogpunt van genetische kwaliteit is behoud van oorspronkelijk inheems plantmateriaal van groot belang. Juist van populaties die zich al eeuwenlang ergens hebben kunnen handhaven, kunnen we aannemen dat ze goed zijn aangepast aan de plaatselijke milieuomstandigheden. Behoud en gebruik, van dergelijke populaties, door middel van zaden en stekken, is urgent geworden.

Ook van de inheemse Wintereikpopulaties is er veel verloren gegaan. De oorspronkelijke Wintereiken zijn op heel veel plaatsen vervangen door Zomereik en door Naaldhout. Ook recent zijn er nog veel Wintereiken verdwenen.

5. DE LEUSDERSHEIDE EN DE STOMPERS

De groeiplaatsen van de Leusdersheide, De Stompers en aansluitend de Vlasakkers, zijn relictten van vroeger hakhoutbeheer. De omvangrijke stoven wijzen op een hoge ouderdom, mogelijk 16e- of 17e eeuw en zelfs ouder. Aangenomen kan worden dat het genetische materiaal van de huidige eiken afkomstig is van het oorspronkelijke plantmateriaal ter plaatse. Vergelijking met oude topogra-

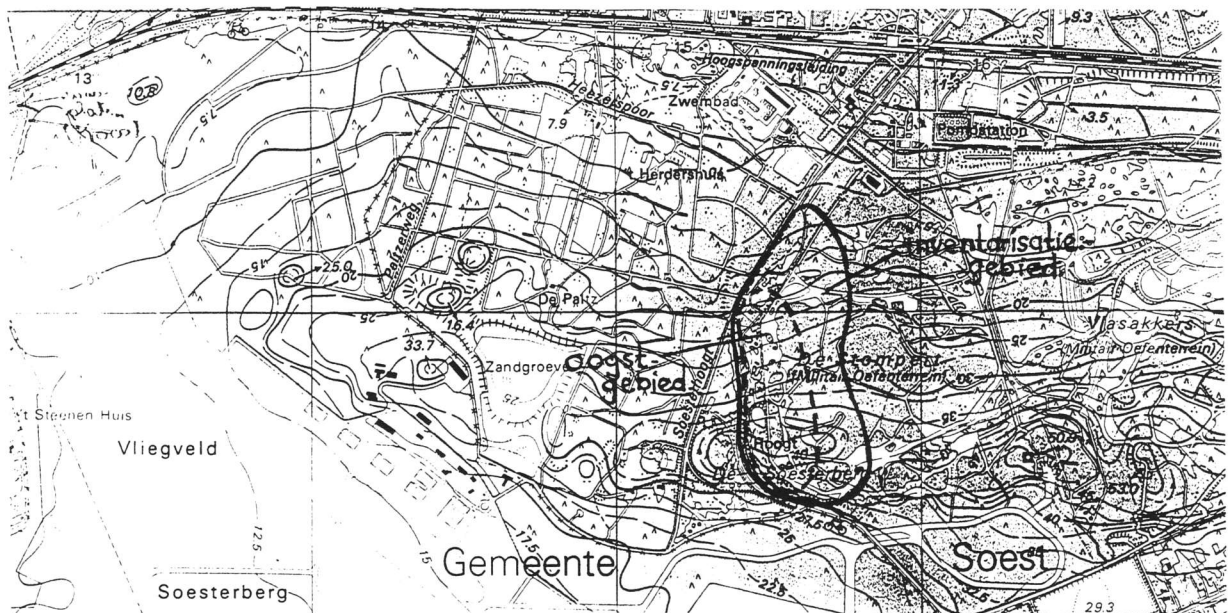
fische kaarten en oude eikengroeiplaatsen elders, maken dit zeer aannemelijk. De bodem van het strubbengebied De Stompert bestaat grotendeels uit een z.g. holtpodzolbodem, wat eveneens op een oude bosbodem wijst. De Leusderheide heeft een minder duidelijk bodemprofiel, duinvaaggrond of haarpodzolgrond, maar zou nog nader onderzocht moeten worden (Med.Drs P.Veen).

Als geheel maken de Leusderheide en De Stompert deel uit van het stuwwalgebied van de Heuvelrug. Op de Heuvelrug komen verspreid meer relictten voor van de Wintereik w.o. de Kaapse bossen bij Doorn, de Grebbeberg bij Rhenen en de boswachterij Amerongen.

6. OOGSTPROGRAMMA

In de maanden augustus en september 1993 heeft een vooronderzoek plaats gevonden naar lokaties van oogstbare Wintereiken, die voldoen aan criteria van 'oorspronkelijk inheems'. Met name op de Stompert bleken voldoende vruchtdragende Wintereiken aanwezig te zijn. In verband met genetische variatie dienen bij voorkeur ca 30 bomen beoogst te worden. Op de Leusderheide staan de Wintereiken nogal verspreid in het gebied, zodat ze niet in het oogstprogramma zijn opgenomen. Wel zijn hier eikels van de Zomereik geoogst die eveneens als autochtoon opgevat kunnen worden. Over het algemeen was er zeer weinig vruchtdracht in het gebied van de Leusderheide. Opvallend is de variatie in vorm en grootte van de eikels van de verschillende individuele eikestrubben, hetgeen kennelijk wijst op genetische variatie.

Door de Fa Linnaeus zijn er op 27 september ca 12.000 eikels van zo'n 20 Wintereiken en ca 1000 eikels van 20 Zomereiken geoogst. De voorlopige kiemresultaten zijn ruim 90%, wat zeer gunstig genoemd kan worden. Het uiteindelijke resultaat kan pas op langere termijn beoordeeld worden.

Inventarisatie en oogstgebied De Stompert

Inventarisatie en oogstgebied de Leusderheide

7. LITERATUUR

Bons, M., 1989. Oorsprong en betekenis van de eikestrubben. Notitie, Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer, Utrecht.

Bosma, N.J., 1990. Onderzoek naar de eikestrubben van de Leusderheide. Landbouwuniversiteit, Wageningen en Ministerie van Defensie, Utrecht.

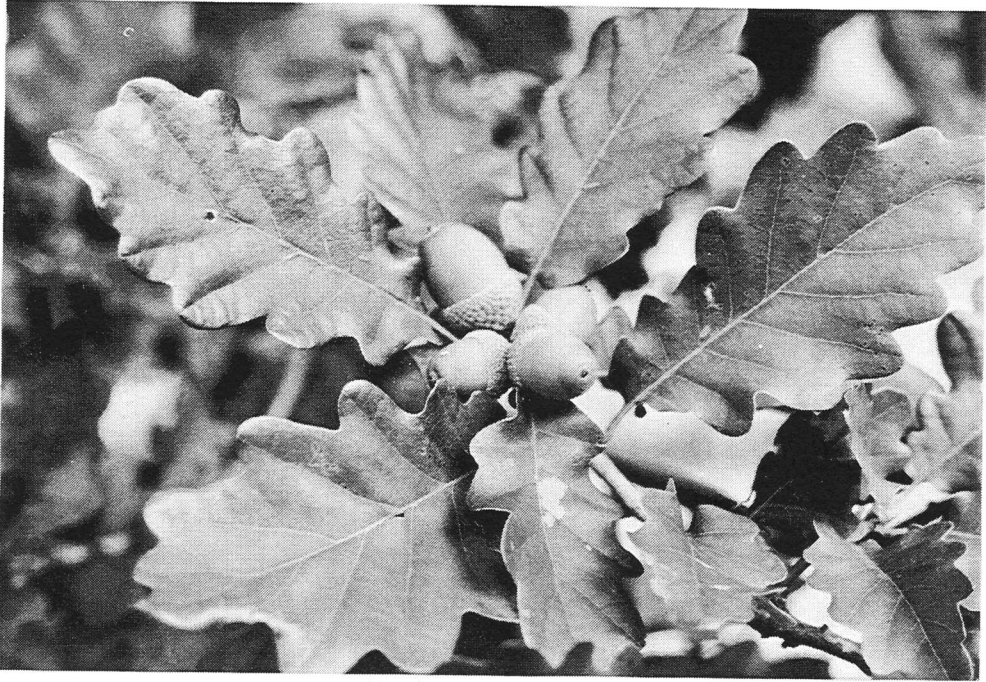
Bosma, N.J., 1990. Beheersvisie voor de noordoosthoek van de Leusderheide. Landbouwuniversiteit, Wageningen en Ministerie van Defensie, Utrecht.

Maes, N.C.M., 1993. Genetische kwaliteit inheemse bomen en struiken. Deelproject: Randvoorwaarden en knelpunten bij behoud en toepassing van inheems genenmateriaal. Wageningen, Utrecht. Uitgave Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (DLO) en Informatie en Kenniscentrum (NBLF).

Prins, G., N.Maes en M.Smit, 1993. De Wintereik in Nederland. Wageningen.

Staf, C. en E.Teerink, 1936. De Wintereik. Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij. 1936 (48):123-137; 168-188 en 201-212.

Wijnmaalen, A., P.Driessen en R.te Molder. Milieu-inventarisaties van de bestaande toestand van het milieu met betrekking tot de Leusderheide. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Wintereik. Zittende eikels en gesteelde bladeren

Wintereik-bladeren.

Zomereik. Gesteelde vruchten en zittende bladeren

Eikestrubben in heideterrein. Voorgrond met Adelaarsvaren

Eikestrubben Leusderheide

Idem

Eikestrubbe

Idem. detail